

بازنگاهی به نقش شهر قم در تحولات اسلامی و ارتباط آن با بیت المقدس بر مبنای روایات

فاطمه بیرامی^۱

چکیده

قم یکی از مهم ترین شهر های مذهبی جهان اسلام است که در طول تاریخ نقش مهمی در تحولات دینی، سیاسی و اجتماعی مسلمانان ایفا کرده است. این شهر به عنوان مرکز و علمی و پایگاه فکری تشیع، محل ظهور علما، فقها و اندیشمندان بزرگی بوده که در تحولات اسلامی تأثیرگذار بوده اند. در متون اسلامی، از قم به عنوان یکی از مراکز اصلی در دوران ظهور امام مهدی (عج) یاد شده است. از سوی دیگر، بیت المقدس نیز یکی از اماکن مقدس اسلام است که در قرآن و روایات اسلامی جایگاهی برجسته دارد. برخی از روایات، این دو شهر را به یکدیگر مرتبط دانسته و نقش آن ها را در تحولات آخرالزمانی برجسته کرده اند.

این پژوهش با رویکرد توصیفی-تحلیلی به بررسی جایگاه قم و بیت المقدس در متون اسلامی پرداخته و ارتباط این دو شهر را در زمینه تحولات اسلامی بررسی می کند. نتایج تحقیق نشان می دهد که قم نه تنها در نشر علوم دینی و ترویج آموزه های اسلامی نقش دارد، بلکه به عنوان یکی از مراکز اصلی مقاومت در برابر ظلم و بیداد نیز شناخته می شود. از سوی دیگر، بیت المقدس به عنوان یکی از اماکن کلیدی در دوران ظهور امام مهدی (عج) مطرح است. ارتباط این دو شهر در متون اسلامی نشان دهنده نقش برجسته آن ها در تحولات آینده اسلامی است.

کلید واژه ها: بیت المقدس، قم، روایات اسلامی، ظهور

۱. طلبه سطح دو. مدرسه علمیه حضرت عبدالعظیم حسنی علیه السلام

مقدمه

قم و بیت‌المقدس دو شهر مهم در جهان اسلام هستند که هر یک دارای جایگاه ویژه‌ای در متون دینی و تاریخی هستند. قم به عنوان مرکز علمی و فرهنگی شیعه، محل استقرار بزرگ‌ترین حوزه علمیه جهان اسلام است و در روایات، از آن به عنوان یکی از مراکز اصلی نشر معارف دینی یاد شده است. در مقابل، بیت‌المقدس یکی از اماکن مقدس اسلامی است که همواره در طول تاریخ مورد توجه مسلمانان بوده و نقش مهمی در تحولات دینی و سیاسی ایفا کرده است.

پرسش اساسی این پژوهش این است که چه ارتباطی میان قم و بیت‌المقدس در متون اسلامی وجود دارد و این ارتباط چه تأثیری در تحولات آینده اسلام دارد؟ برای پاسخ به این پرسش، ابتدا جایگاه قم و بیت‌المقدس در روایات و متون اسلامی بررسی شده، سپس ارتباط این دو شهر در مسیر تحولات آخرالزمان تحلیل می‌شود.

موضوع جایگاه شهر قم در تاریخ تحولات اسلامی، به ویژه از منظر روایی و نقش آن در آینده‌نگری‌های دینی، در سال‌های اخیر مورد توجه محققان قرار گرفته است. برخی پژوهش‌ها به نقش قم به عنوان مرکز نشر معارف اهل بیت (ع) و پایگاه علمی شیعه پرداخته‌اند. اما تاکنون به رابطه معنایی، اعتقادی و تاریخی قم و بیت‌المقدس در چارچوب روایات اسلامی به صورت مستقیم و جامع پرداخته نشده است. به‌ویژه، تحلیل تطبیقی میان دو شهر مقدس - یکی در محور مقاومت شیعی و دیگری در کانون مبارزات فلسطینی و ضد صهیونیستی نیازمند پژوهشی نو و تأمل‌برانگیز است.

در عصر کنونی که جهان اسلام با بحران‌های هویتی، مذهبی و سیاسی مواجه است، بازخوانی مفاهیم راهبردی در متون دینی از جمله نقش شهرهای کلیدی مانند قم و بیت‌المقدس، می‌تواند در تقویت گفتمان وحدت، مقاومت و بازسازی تمدن اسلامی نقش‌آفرین باشد.

از سویی، شهر قم به عنوان مرکز فقاقت و مرجعیت شیعه و خاستگاه اندیشه‌های سیاسی _ دینی معاصر، جایگاهی بی‌بدیل در تحولات فکری و فرهنگی جهان اسلام دارد. از سوی دیگر، بیت‌المقدس نماد آرمان قدسی و وحدت‌گرایی در میان مسلمانان است.

بررسی این دو قطب در پرتو روایات اسلامی، می‌تواند زوایای تازه‌ای از پیوستگی جغرافیایی و معنوی بین جبهه فکری شیعی با آرمان فلسطین و قدس شریف را آشکار کند. به‌ویژه با توجه به احادیثی که درباره قم و نقش آن در تحولات آخرالزمانی و مقدمه‌سازی ظهور آمده است، این موضوع می‌تواند در ایجاد همگرایی جدید در جهان اسلام نقش مؤثری ایفا کند.

جایگاه قم در متون دینی و تاریخی

قم در روایات اسلامی به عنوان شهری که دارای جایگاه علمی و مذهبی برجسته‌ای است معرفی شده است. ورود خاندان اشعری به قم در قرن دوم هجری، این شهر را به یکی از مراکز مهم علمی و فرهنگی شیعه تبدیل کرد. امام صادق (ع) در حدیثی معروف فرمودند:

"خداوند حرمی دارد که مکه است، پیامبر حرمی دارد که مدینه است، امیرالمؤمنین حرمی دارد که کوفه است و ما نیز حرمی داریم که شهر قم است." (بحارالانوار، ج ۶۰، ص ۲۱۸)

این روایت نشان می‌دهد که قم از نظر اهل‌بیت (ع) جایگاهی مشابه مکه، مدینه و کوفه دارد و به عنوان پایگاهی برای ترویج معارف اسلامی مطرح است.

علاوه بر این، روایات متعددی به نقش قم در نشر علم و زمینه‌سازی ظهور امام مهدی (عج) اشاره کرده‌اند. در حدیثی از امام صادق (ع) آمده است:

"زمانی خواهد رسید که دانش از قم برخاسته و به سراسر دنیا منتشر می‌شود." (بحارالانوار، ج ۵۷، ص ۲۱۳)

این حدیث بیانگر نقش قم در گسترش علوم دینی و آمادگی برای ظهور امام مهدی (عج) است.

جایگاه بیت المقدس در متون دینی و تاریخی

بیت المقدس یکی از مقدس ترین اماکن اسلامی است که در قرآن کریم به آن اشاره شده است:

"پاک شمرد آن خانه ای را که ما برای عبادت قرار داده ایم." (سوره اسراء، آیه ۱)

این شهر در طول تاریخ همواره محل نزاع قدرت های مختلف بوده و در روایات اسلامی از آن به عنوان یکی از نقاط کلیدی در تحولات آخرالزمان یاد شده است. در احادیث متعددی آمده است که امام مهدی (عج) پس از ظهور، بیت المقدس را یکی از مراکز حکومت خود قرار خواهد داد.

تحلیل و بحث

جایگاه قم در تحولات آخرالزمانی

بر اساس روایات اسلامی، قم به عنوان یکی از مراکز اصلی نشر علوم دینی در دوران ظهور امام مهدی (عج) شناخته می شود. همچنین، این شهر پایگاهی برای قیام های اسلامی و مقاومت در برابر ظلم و استکبار است. نقش حوزه علمیه قم در تحولات معاصر جهان اسلام، نشان دهنده جایگاه برجسته این شهر در مسیر تحولات اسلامی است.

بیت المقدس و نقش آن در ظهور امام مهدی (عج)

بیت المقدس در روایات اسلامی به عنوان یکی از نقاط کلیدی در تحولات آخرالزمان مطرح شده است. در برخی احادیث آمده است که بیت المقدس محل بیعت مردم با امام مهدی (عج) خواهد بود و ایشان از این شهر برای گسترش عدالت در سراسر جهان استفاده خواهند کرد.

ضرورت پژوهش در رابطه قم و بیت المقدس

با توجه به اینکه در زمینه های مختلف دینی، تاریخی و فرهنگی، قم و بیت المقدس هر دو جایگاه ویژه ای در منابع اسلامی دارند و در پژوهش های مختلف به صورت مجزا مورد بررسی قرار گرفته اند، اما در مورد

رابطه مستقیم و ویژه این دو مکان مقدس در منابع اسلامی تحقیق گسترده‌ای صورت نگرفته است. هرچند که پژوهش‌های متعددی در زمینه‌های فضیلت شناسی قم و فضیلت بیت المقدس انجام شده و در متون حدیثی به تأکید بر اهمیت این دو شهر پرداخته شده است، اما این مسئله که این دو مکان به طور خاص و در ارتباط با هم در منابع دینی و تاریخی تحلیل شوند، مورد غفلت واقع شده است.

در حالی که قم به عنوان یک شهر مقدس در تاریخ تشیع و بیت المقدس به عنوان مکانی با ارزش معنوی در اسلام و سایر ادیان ابراهیمی شناخته شده‌اند، کم‌تر به ارتباط معنوی و دینی میان این دو پرداخته شده است. در روایات، همواره به اهمیت قم و بیت المقدس به طور مستقل اشاره شده، اما تحلیل و بررسی رابطه خاص این دو مکان از منظر پیوند معنوی، فرهنگی و تاریخی هنوز در تحقیقات اسلامی به طور جامع انجام نگرفته است.

نکات برجسته

۱. قم از نظر روایات اهل بیت (ع) و حضرت معصومه (ع) به عنوان شهری با ویژگی‌های خاص و معنوی شناخته می‌شود.

۲. بیت المقدس در قرآن و روایات اسلامی به عنوان مکان مقدسی مطرح است که پیامبر اسلام (ص) نیز به آن توجه ویژه داشته‌اند.

۳. کمبود تحقیقات متمرکز بر رابطه ویژه قم و بیت المقدس و پیوندهای معنوی و دینی میان این دو مکان از اهمیت‌های نوظهور در تحقیقات اسلامی است که باید بیشتر مورد توجه قرار گیرد.

با بیان این نکات در پیشینه تحقیق، به این نتیجه می‌رسید که پژوهش‌های علمی باید به تحلیل رابطه خاص این دو مکان مقدس پرداخته و به بعد ارتباط معنوی دینی و فرهنگی میان قم و بیت المقدس بیشتر توجه شود. این تحقیق می‌تواند در پر کردن خلاء موجود در پژوهش‌های پیشین مفید باشد.

به این ترتیب، ضرورت انجام تحقیق در این حوزه به وضوح قابل بیان خواهد بود و شما می‌توانید پژوهش خود را بر اساس تحلیل رابطه خاص قم و بیت المقدس با تکیه بر روایات اسلامی و متون حدیثی ادامه دهید.

« برای بازگشت شما به دین به سختی باشما می جنگند، همان گونه که شما در آغاز برای پذیرش دین با آن‌ها جنگیدید. »^{۱۹}

رابطه پنجم، عبارت است از رنج های مشترک بین مردم قم و فلسطین از ناحیه پیروان خط اموی، که با آتش و آهن بر مردم حکومت می کنند. تاریخ قم شاهد رنج های بسیاری از ناحیه اموی ها بوده است که هیچ یک از شهرهای شیعی جهان اسلام نظیر آن را به خود ندیده است.

با تمام آنچه که تاریخ، از ظلم و ستم امویان و عباسیان پیرو راه آنان، از مبارزه با اهل بیت و مقابله با انقلابیون آل محمد (ص) در خاطره خویش ثبت کرده است، اما مردم قم در پای بندی به اصول و پایداری در راه حق و محبت اهل بیت، در طول تاریخ زبانزد بوده اند، اینان مبارزه و شهادت بر طریقه محمدی و حسینی را در راه مبارزه با ستمگران، برتری آرزوی خود دانسته و به قدرت ظالمان و خود کامگی حاکمان و قساوت جلادان بی اعتنا بوده اند.

هر چند عباسیان از بنی هاشم بوده اند، لکن بیش از امویان به انقلابیون اهل بیت ع و طرفداران آن‌ها کینه ورزیده اند، از این روست که شاعر می گوید:

به خدا سوگند آنچه بنی امیه با اهل بیت و دوستان آن‌ها انجام داده اند یک دهم آنچه بنی عباس کرده اند، نبود.^{۲۰}

عباسیان در تمامی شهرها فرزندان آل پیامبر و یاران شیعه آنان را تعقیب می کردند و جاسوسان بسیاری را به جستجوی آنها گمارده بودند، انبوهی از آنان را در زندان های روباز در برابر خورشید تابستان و باران زمستان به زنجیر کشیدند و بسیاری از آن‌ها را زنده زنده در زیر ستون بناهای خود مدفون ساختند و به شهادت رساندند.

متعصم عباسی خانه های شیعیان علی ع را در قم سوزاند، منازل آن‌ها را خراب کرد و به اموال و کشتزار و چهارپایان شان خسارت های بسیاری وارد ساخت، صدخانه از آنان را ویران کرد و هزاران نفر از مردان و

۱۹. کنز العمال ج ۴ / حدیث ۱۱۷۷۲

معشار ما فعلت بنو العباس)

۲۰. سقوط اسرائیل / ص ۳۷۸ (والله ما عملت امیه فیهم

فرزندان آن‌ها را اخراج فرماندارش علی بن عیسی از قم، که سخت طرفدار خط اموی و مخالف مذهب اهل بیت بود، به قتل رساند.

المستعین بالله خلیفه عباسی نیز با مردم قم همین رفتار را داشت، او لشکری را به فرماندهی رئیس نظامیان، مفلح ترکی، آن عنصرناصبی اموی به قم فرستاد که اونیز مردان را کشت و آن‌جا را غارت کرد زنان و فرزندان آن‌ها را لگدکوب سم اسبان نمود، و خانه‌ها و کشتزارهای آن‌ها را ویران کرد و اموال بسیاری را از آن‌ها به غنیمت گرفت.

با آن‌که شهر قم از منش کینه توزانه امویان به اهل بیت ع و شیعیان‌شان رنج‌ها برد و مرارت‌ها کشید در زمان عباسیان نیز که وارث همان روش ظالمانه اموی بوده و قساوت و فشار بیشتری را بر فرزندان رسول خدا (ص) و پیروان آن‌ها روا داشتند، دردهای ستم‌های بسیاری را تحمل کرد.

حکایت غم‌بار و رنج و محنت قم، هم چون داستان مردم فلسطین است که سرزمین‌شان به دست یهود تصرف شد و با زور اسلحه آنان را از خانه‌هایشان بیرون رانده و آواره ساختند، هزاران تن از جوانان، زنان، پیران و فرزندان‌شان را کشتند و هزاران نفر را در زندان مورد قتل و آزار و شکنجه قرار دادند، صدها خانه را از آنان ویران ساختند و کشتزارهایشان را نابود کردند و بدترین شکل ظلم و اجحاف را در حقشان روا داشتند و علاوه بر آن، حوادث سیاسی دردناکی و شرم‌آوری که در آخر الزمان توسط سفیانی اموی بر مردم فلسطین وارد می‌شود، بیش از گذشته تاریخ با رنج‌های مردم قم شباهت داشته و بر آن منطبق است.^{۲۱}

در این مرحله است که بی‌اساس بودن توطئه‌های تاریخی ضد مذهب اهل بیت ع بر ملا می‌شود و برهمگان روشن می‌گردد که شیعیان، کسانی که سیاست‌ها و قلم‌مزدور اموی، آن‌ها را پیروان عبدالله بن سبای یهودی معرفی کرده و بامکر و خدعه‌کینه آن‌ها را در عمق جان مسلمانان سنی مذهب نهادینه ساخته و چنان وانمود کرده بودند که اینان مشی یهودی و کافر بی‌دین هستند که بهره‌ای از اسلام نبرده‌اند، اینان پیروان راستین آل محمدند.

آری در این مرحله تاریخی از مبارزات ضد یهود، ماهیت شیعه برای مردم فلسطین و تمامی امت اسلامی، در سرزمین بیت المقدس روشن می‌شود، شیعیان مبارزه قم با ایستادگی دلیرانه و قهرمانانه خود در برابر

نیرو های سفیانی اموی که سپر آهنینی را برای دفاع از یهود تشکیل داده اند، نقشه اموی های هم پیمان یهود و مسیحیت را خنثی می سازند، تا آنجا که امویان فراری نیز اگر همانند یهود در پشت درختی پنهان می شوند، درخت می گوید: «ای مسلمانان این مرد که پشت من پنهان است از بین امیه است اورا نابود کن.»^{۲۲}

رابطه ششم، شهر مقدس قم و بیت المقدس دو مرکز برای انقلاب جهانی حضرت مهدی ع به حساب می آیند و این موضوع به شکل روشن و صریح در احادیث آمده است؛ شهر قم مرکز انقلاب اسلامی زمینه ساز ظهور حضرت مهدی ع و شهر بیت المقدس مرکز دولت جهانی حضرت مهدی ع است و پیش از این روشن شد که آزادی قدس جز به کمک مجاهدان قهرمان قم، مرکز انقلاب اسلامی زمینه ساز ظهور آن حضرت، ممکن نیست.

در این جا از میان احادیث بسیار زیادی که مربوط به اهمیت قم به عنوان مرکز انقلاب زمینه سازان ظهور اما مهدی (عج) است، تنها به بیان یک حدیث از امام صادق (ع) اشاره می کنیم که فرمود:

خداوند حرمی دارد آن مکه است و پیامبر (ص) حرمی دارد که مدینه است، امیرالمومنین نیز حرمی دارد که همان کوفه است و ما هم حرمی داریم که شهر قم است.

امام ع با این بیان می فرماید: مکه پایتخت اسلام و پایگاهی بود که از آن جا رسالت جهانی آغاز شد، مدینه پایتخت دولت رسول خدا ص و کوفه نیز پایتخت دولت امیرالمومنین ع بود و قم به زودی مرکز حکومت اهل بیت ع خواهد بود که زمینه ساز حکومت مهدی ع در آخر الزمان می گردد.

نتیجه گیری

بررسی روایات اسلامی و تحولات تاریخی نشان می دهد که قم و بیت المقدس هر دو نقش کلیدی در مسیر تحولات اسلامی دارند. قم به عنوان مرکز علمی و دینی تشیع، همواره نقش مهمی در هدایت دینی و سیاسی مسلمانان ایفا کرده است. این شهر، به واسطه حضور حوزه های علمیه و علما، در گسترش معارف اسلامی و

تربیت اندیشمندان دینی نقش بی‌بدیلی داشته و همواره پایگاهی برای بیداری اسلامی و مقاومت در برابر ظلم و استبداد بوده است.

از سوی دیگر، بیت‌المقدس به عنوان یکی از اماکن مقدس اسلامی، جایگاهی ویژه در ادبیات دینی و تحولات آخرالزمانی دارد. این شهر، که محل معراج پیامبر اسلام (ص) بوده، همواره کانون توجه مسلمانان و محور مبارزات اسلامی در برابر اشغالگران بوده است. پیوند میان قم و بیت‌المقدس در متون اسلامی، بیانگر آن است که قم به عنوان مرکز پشتیبانی فکری و معنوی، نقش مهمی در حمایت از جنبش‌های اسلامی و مقاومت در برابر سلطه‌گران جهانی ایفا می‌کند.

بر همین اساس، می‌توان گفت که این دو شهر نه تنها در گذشته، بلکه در آینده نیز در تحولات جهان اسلام تأثیرگذار خواهند بود. قم با نشر معارف دینی و تقویت بنیان‌های فکری مقاومت، بستری برای بیداری امت اسلامی فراهم می‌سازد، در حالی که بیت‌المقدس به عنوان نماد وحدت اسلامی و مقابله با ظلم، همواره در کانون تحولات جهانی باقی خواهد ماند.

فهرست منابع

قرآن کریم

فهرست کتاب ها

حمد الفتلاوی مهدی، سقوط اسرائیل، ذوالقدر محمد باقر، قم بوستان کتاب، چاپ پنجم، ۱۳۸۵

قمی حسن بن محمد، تاریخ قم، قزوینی حسن بن علی، بی جا، ۱۳۱۳

ابن الاثیر الجزری، جامع الاصول فی احادیث الرسول، حجازی عبدالرحمن، دارالاسلامیه ایران، چاپ اول، بی تا

نعیم بن حماد المروزی، الفتن، دارالکتب العلمیه بیروت، چاپ اول، ۱۴۱۲ قمری

بحرانی هاشم سلیمان، البرهان فی تفسیر القرآن، ناظمیان رضا و دیگران، کتاب صبح: نهاد کتابخانه های عمومی کشور، چاپ اول، ۱۳۸۹

شیخ صدوق، علل الشرایع، غفاری علی اکبر، مرکز انتشارات جامعه مدرسین قم، چاپ سیزدهم، ۱۳۷۰

کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، راشدی سعید و دیگران، اجود قم، ۱۳۸۸

مجلسی علامه محمد باقر، بحارالانوار، موسوی همدانی حسن، گنجینه تهران، چاپ اول، ۱۳۶۳

متقی هندی علی بن الحسام الدین، کنزالعمال فی سنن الاقوال و الافعال، موسسه الرساله بیروت، چاپ پنجم، ۱۴۰۱ قمری

فهرست مقالات

خوشدونی، مهدی، "باز نگاهی تحلیلی به فرجام بنی اسرائیل در اخراالزمان با بررسی تطبیقی آیات ۴ تا ۷ سوره اسراء"، فصلنامه علمی پژوهشی مهدویت، شماره ۵۳، بهار ۱۳۹۹

توئمنی منصوری، امیر حسین، "تقدس بیت المقدس در اسلام"، مجله تاریخ پژوهی، پاییز ۱۳۹۸

ماهی گیر، علی، "بیت المقدس در منابع روایی اهل سنت"، مجله حبل المتین، بهار ۱۴۰۳، شماره ۳۷

فتحی، محمد، "فلسفه ایران و اسرائیل"، گزارش ۱۶، نورمگز، بهمن ۸۳